ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԹԻՒՐՔԻԱ.

Կ. Պօլսից «Polit. Corresp.» լրագրին գրում են նոյեմբերի 2-ից. Թէ ինչպէս սուլթանը հոգում է պահպանել իր անձնական իշխանութիւնը, թէ մինչև ո՛ր աստիճան ձգտում է անձամբ քննել նշանաւոր հարցերը, կարելի է իմանալ հետևեալ փաստերից: Այն ժամանակից ինչ Դերվիշ-փաշային հրամայված է ուղևորվել Սկուտարի և ընդունել այդ նահանգի գլխաւոր նահանգապետի պաշտօնը, միայն զինուորական մինիստրին թոյլ է տուած հեռագրական յարաբերութիւններ ունենալ Դերվիշ-փաշայի հետ: Պալատի մէջ միայն սուլթանը իրաւունք ունի հեռագիրներ ուղարկել Սկուտարիի և Դուլցինիօի պաշտօնեաներին, մինչև անգամ Սայիդ-փաշային արգելված է այդ գործի մէջ խառնվել: Աբդուլ-Համիդ կամենում է վերջացնել Դուլցինիօի հարցը և Դերվիշ-փաշային ամենաորոշ հրահանգներ է տուել: Հենց որ Դերվիշ-փաշա նշանակած տեղը կը հասնի, նա աջողութեամբ կը կատարի սուլթանի տուած յանձնարարութիւնը: Դուլցինիօի հարցի վերջանալուց յետոյ երևի Թիւրքիայի մէջ մինիստրական դժուարութիւններ կը պատահեն: Սայիդ-փաշային երևի կը փոխարինէ Մահմուդ-Նեդիմ-փաշա, կամ մի այլ պետական մարդ, որ աւելի լաւ է հասկանում ժամանակակից պահանջները: Սայիդ-փաշայի սխալներից մէկն էլ այն է, որ նա թելադրեց „Թէրջիմանի-Հակիկաթ“ լրագրին մի յօդուած, որ իր վրա դարձրեց Կ. Պօլսի մէջ եղած բոլոր քաղաքագէտների ուշադրութիւնը: Այդ յօդուածը „Մի դեսպանի անբաւականութիւնները“ վերնագրով նկարագրում էր պ. Գօշէնի Բ. Դրանը արած հաղորդութիւնները և գանգատները: Թէպէտ պ. Գօշէնի անունը չը կայ յօդուածների մէջ, բայց ամենքը հասկանում են, որ խօսքը նրա մասին է: Յօդուածի հեղինակը սխալում է դեսպանին գանգատվել „փոքր Սայիդի“ վրա, որին չէ կարելի փոխել, կուսակից դարձնել կամ կաշառել: Ինչ չէր կարող անել սուլթանը, ասած է յօդուածի մէջ, եթէ նա ունենար գոնեա մի տասնեակ Սայիդներ: Յօդուածի շարունակութեան մէջ փառաբանվում է սուլթանի հանճարը, հայրենասիրութիւնը և քաղաքագիտութիւնը, որի օգնութեամբ նա կարողացաւ իր կողմը քաշել մինչև անգամ իշխան Բիսմարկին և Գերմանիային Թիւրքիայի դաշնակից դարձնել: „Սուլթանը, ասած է յօդուածի շարունակութեան մէջ, իր շուրջը հաւաքեց օսմանեան բոլոր ժողովուրդներին և շրջապատեց իրան ալբանական և քիւրդական հզօր միութիւններով: Այդ միութիւնները ստեղծված են սուլթանից և նրանց պատճառով հեռագիրը պալատի մէջ գիշեր ցերեկ գործում է“: Յօդուածի մէջ դեսպանը խոստովանվում է, որ Եւրոպայի մէջ ոչ մի դիպլօմատ չը կայ, որ թիւրքերը ամենից լաւ քաղաքագէտներ են և որ սուլթանը և Սայիդ-փաշա Թիւրքիայի համար բարօրութիւն են պատրաստում: Յայտնի չէ արդեօք անգլիական դեսպանատունը գանգատվեց այդ յօդուածի պատճառով, թէ ոչ, միայն նոյն օրը, երբ հրատարակվեցաւ այդ յօդուածը, „Թէրջիմանի-Հակիկաթ“ լրագրի հրատարակութիւնը արգելվեցաւ անորոշ ժամանակով: Բացի այդ յօդուածից Սայիդ-փաշա վնասեց իրան, յարձակվելով այնպիսի բարձրաստիճան անձանց վրա, որոնք թէպէտ հեռու են Կ. Պօլսից, բայց սուլթանի վրա մեծ ազդեցութիւն ունեն: Ինչպէս երևում է, այդ փոքրիկ մարդը, բայց մեծ խաբեբան, շուտով կ'ընկնի: Հոկտեմբերի 31-ին թիւրքաց մինիստրների խորհուրդը երկար ժամանակ քննում էր Դուլցինիօի և Յունաստանի խնդիրները: Յունական հարցը վերջին ժամանակները չափազանց անհանգստացնում է թիւրք պետական մարդկերանց: Թիւրքաց կառավարութիւնը կասկածում է, որ Ռուսաստանը և Անգլիան միմեանց մէջ համաձայնութիւն են կայացրել Յունաստանի պահանջները պաշտպանելու համար: Հաւատացնում են, որ պ. Գօշէն յայտնել է Բ. Դրանը, թէ անգլիական կառավարութիւնը մտադիր է մի քանի զրահակիր նաւեր ուղարկել յունական ափերի մօտ այդ երկրի նաւահանգիստները թիւրքաց նաւատորմի յարձակմունքներից պաշտպանելու համար: Ինքն ըստ ինքեան հասկանալի է, որ միւս պետութիւնները չեն միանայ Ռուսաստանի և Անգլիայի հետ և չեն պաշտպանի Յունաստանի պահանջները, որոնք սպառնում են Եւրոպայի խաղաղութեանը: Սուլթանը չափազանց պատւում է գերմանական դեսպանին. դրանից եզրակացնում են, որ Թիւրքիայի և Գերմանիայի մէջ հաստատվել են բարեկամական յարաբերութիւններ:

ՆԱՄԱԿ ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆԻՑ

Թաւրիզ, 25 հոկտեմբերի

Քրդերի մասին ստացված նոր տեղեկութիւնները պարսից վերաբերութեամբ բաւական նպաստաւոր են: Թիւրքիայի հնարած քրդական միութիւնը յիշեցնում է մի անկենդան դիակ, որ ելեքտրական ցնցումներով րոպէական շարժումներ է գործում, կեանքի նշաններ է ցոյց տալիս, իսկ յանկարծ կրկին դիակնանում է և այնուհետև սկսում է լուծվել, քայքայվել... Քանի որ պարսիկ զօրքերը դեռ հասած չէին, այդ վայրենիները բարբարոսաբար կոտորում էին, այրում էին և ամեն ինչ յափշտակում էին, բայց հենց որ պարսից զօրքերը հասան, նրանց միութիւնը քայքայվեցաւ, խումբերը ցրվեցան, և պարսից զինուորների ձեռքը ընկածը սրից անցաւ:

Ապացոյց, որ այդ վայրենիների մէջ միութիւն անհնարին է, որ նրանց չէ կապում ոչ և իցէ բարոյական կամ քաղաքական գաղափար—շատ պարզ տեսնվեցաւ վերջին օրերում, երբ ութն նշանաւոր ցեղապետներ, որպիսիներ էին՝ Գադր-աղա, Խանբաբա-խան, թողեցին Շէյխ-Իբադուլլահին, և իրանց խումբերով միացան պարսից զօրքերի հետ: Այժմ բոլոր այն գաւառներից, որ ասպատակեցին քրդերը, մաքրված են նրանք: Միանդաբի մօտ սաստիկ ջարդ կերան, իսկ Սօվուկ-Բուլաղի մէջ թողեցին բազմաթիւ դիակներ: Այժմ պարսից զօրքերը վարվում են քրդերի հետ նոյն անգթութեամբ, որպէս նրանք վարվում էին խաղաղ և անզէն գիւղացիների հետ: Ձեռք ընկածը անխնայ կոտորում են պարսիկները:

Ուրմիայի գաւառում քրդերը այնքան առաջ էին եկել, որ մինչև անգամ պաշարել էին Ուրմի քաղաքը: Շէյխ-Իբադուլլահը իջևանել էր Դիլ-Դիւշայի հռչակաւոր այգու ապարանքում, որը քաղաքի պարիսպից յիսուն քայլ հեռաւորութիւն ունի, և անգլիական հիւպատոս Աբօտի միջնորդութեամբ երեք օր ժամանակ էր նշանակել քաղաքացիներին անձնատուր լինելու համար: Իր չափը չը ճանաչող քրդի յանդգնութիւնը իսկոյն պատժվեցաւ, երբ քաղաքի բերդապահը, Իկբալ-Դովլայ, հրամայեց թնդանօթներով ռմբակոծել Դիլ-Դիւշայի այգին և նրա մէջ գտնվող գեղեցիկ ապարանքը, որ հենց իրան էր պատկանում: Մի քանի րոպէի մէջ այգին և ապարանքը աւերակ դարձան, և ճեմելիքները ծածկվեցան քրդերի դիակներով: Քանի օրից յետոյ Սալմաստից այնտեղ հասաւ մագուցի Թէյմուր-աղան 7000 հոգով և քրդերին խայտառ ոչնչացրին Ուրմու գաւառից: Շէյխ-Իբադուլլահը փախաւ մի քանի հոգով միայն, ահագին կորուստ կրելուց յետոյ: Այդ անմիտ ֆանատիկոսը, որ երևակայում էր քրդերի թագաւոր լինել, այժմ մկան նման մի ծակ է որոնում թագչելու համար, բայց չէ գտնում: Պարսից զօրքերին հրամայված է հետամուտ լինել քրդերին, եթէ նրանք թիւրքաց սահմանը անցնելու ևս լինին: Եթէ թիւրքաց կառավարութիւնը կարգելէ պարսիկներին իր երկիրը մտնել, կամ թէ, չի բռնի Շէյխ-Իբադուլլահին և չի յանձնի պարսիկների ձեռքը,—շատ հաւանական է, որ դրանից յետոյ կը ծագի մի թիւրքօ-պարսկական պատերազմը:

Լրագիրների մէջ կարդում ենք, որ Բ. Դուռը հրամայել է Էրզրումի և Վանի զօրքերին շտապել քրդերի ապստամբութիւնը զսպելու համար: Բաւական միամիտ պէտք է լինել այս տեսակ հրամաններին հաւատալու համար, և պարսիկները շուտով խաբվող չեն: Թիւրքաց զօրքերը զսպելու անունով կը գան քրդերի ապստամբութիւնը աւելի գրգռելու և նրանց աւելի ուժ տալու համար: Դա աւելի հաւանական է: Եթէ Թիւրքիան նպատակ ունենար քրդերին զսպելու, այդ կարող էր անել վեց ամիս առաջ, երբ ինքը շատ լաւ նկատում էր այդ վայրենիների շարժումները: Բայց ի՞նչու չը զսպեց, ի՞նչու ինքը աւելի վառեց նրանց կատաղութիւնը և օգնեց թէ զէնքով և թէ հմուտ զօրապետներով: Այժմ Պարսկաստանի 5—6 գաւառները աւերակ դառնալուց յետոյ, ահագին վնասներից յետոյ, քրդերի ջարդուփշուր լինելուց յետոյ, Թիւրքիան կամենում է զսպել քրդերին: Նրանք առանց դրան էլ զսպվեցան:

Բայց ի՞նչ է նշանակում Թիւրքիայի մտքով զսպել քիւրդերին, այդ հարցը պարզելու համար մենք կը բերենք մի օրինակ: Երբ մի քանի տարի առաջ մի և նոյն այդ Շէյխ-Իբադուլլահը ասպատակեց թիւրքաց Հայաստանի Աղբակ գաւառը և ոչնչացրեց մօտ յիսուն հայաբնակ գիւղեր, այն ժամանակ Վանի անգլիական և ռուսաց հիւպատոսները այդ անցքը յայտնեցին Կ. Պօլիս: Բ. Դռնից հեռագրեցին Վանի Սամիհ-փաշային, որ անմիջապէս զօրք ուղարկէ Աղբակ Շէյխ-Իբադուլլահին „զսպելու“ համար: Թիւրքաց զօրքերը այնքան ժամանակ յետաձգվեցան, մինչև Շէյխը իր գործը աւարտեց: Յետոյ փաշան հեռագրեց Կ. Պօլիս, թէ երկրի մէջ խաղաղութիւն է տիրում, ոչինչ չը կայ.... Այժմ Թիւրքիան մի և նոյն խաղն է խաղում Պարսկաստանի հետ. այնքան սպասեց, մինչև քրդերը գնացին, ոչնչացրին պարսից մի քանի գաւառները, այժմ երբ նկատում է, որ քրդերը յաղթվեցան, զօրք է ուղարկում նրանց „զսպելու“ համար.. դրան կասեն հարսանիքից յետոյ գուռնայ ածել...

Շէյխ-Իբադուլլահը այժմ չորս կողմից շրջապատված է պարսից զօրքերով, մեծ յոյս կայ, որ նրան ձերբակալեն: Շէյխի պատիժը անտարակոյս կը վերջանայ նրա գլխատումով: Պարսից կառավարութիւնը, որպէս տեղեկանում ենք, դիտաւորութիւն ունի այս անգամ բոլորովին այլ կերպով վարվել քրդերի հետ. նա պիտի քրդերին տեղափոխէ և ցրվէ իր պետութեան ամենահեռաւոր և խուլ անկիւններում, որպէս զի նրանք միւսանգամ միանալով, այսպիսի անկարգութիւններ չը գործեն: Թիւրքաց սահմանի գծի վրա, դէպի պարսից կողմը, սկսեալ Մագուից մինչև Սինէ և Քրմանշահ զետեղված էր քրդերի բաւական խիտ ժողովրդաբնակութիւն. այժմ կառավարութիւնը կամենում է քանդել այդ աւազակների բոյները, ցրվել նրանց և այդ միակ միջոցն է պարսից գաւառները նրանց ասպատակութիւններից ազատ պահելու համար: Երբ այդ ձեռնարկութիւնը կը կատարվի, տարակոյս չը կայ, որ Թիւրքաց Հայաստանը նոյնպէս կազատվի իր վտանգաւոր դրացիներից, և այնուհետև Թիւրքիան այլ ևս չէ կարող յոյս դնել պարսից քրդերի վրա, իր երևակայական քրդական միութիւնը իրագործելու համար:

Քրդերի արշաւանքի ժամանակ, ինչպէս Ատրպատականի բոլոր քաղաքները, այնպէս էլ Թաւրիզը անտարբեր չը մնաց թշնամու դէմ ինքնապաշտպանութեան պատրաստութիւններ անելու: Քաղաքիս հայ բնակիչները կատարեցին մի նշանաւոր գործ. իրանց մէջ հանգանակութեամբ հաւաքեցին մօտ 400 թուման, և հայոց թաղը կատարելապէս ամրացրին, գլխաւոր փողոցների մուտքերի վրա մի մի դարվազէ (մեծ դուռն) շինել տալով, և ամրոցի քանդված տեղերը նորոգելով: Եւ որովհետև հայոց թաղը բոլորովին առանձնացած է պարսիկների թաղերից, յիշեալ ամրութիւններից յետոյ, նա բոլորովին անմատչելի դիրք ստացաւ: Քաղաքիս պարսիկները, հայերից օրինակ առնելով, նոյնպէս ամրացրին իրանց թաղերը:

Վերջացնում եմ նամակս, մի նոր լուր ևս հաղորդելով մեր քաղաքից. այս օրերում սպանվեցաւ Սէյիդ-Թաղի անունով նշանաւոր աւազակապետը, որ մի քանի խմբերի գլխաւոր էր: Դա նոյն եղեռնագործն է, որ երկու ամիս առաջ սպանեց մի քաջ և երևելի աւազակապետի, որ իրան Աբդուլ-շահ էր կոչում: Այս վերջինը թէև նոյնպէս աւազակ էր և առանձին խումբերի գլուխ, բայց ունէր կատարեալ հերոսական յատկութիւններ. անցեալ ձմեռվայ սովի ժամանակ նա կերակրեց մի ամբողջ թաղ, ուր բնակվում էր ինքը: Ամեն օր իր խմբերի ներկայացուցիչներից մէկին ուղարկում էր նա այս և այն հարուստ հաջու մօտ և պահանջում էր մի նշանաւոր գումար. հաջին ստիպված էր տալ, որովհետև, հակառակ դէպքում, աւազակների թագաւորը՝ Աբդուլ-շահը կտրել կը տար նրա գլուխը: Ստացած գումարները նա բաժանում էր իր թաղի աղքատներին:

***

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 6 նոյեմբերի: „Правит. Вѣстн.“ լրագրի մէջ տպված է Լիվադիայից հաղորդված հետևեալ լուրը. Թագաւոր Կայսրը բարեհաճեց ընդունել այնտեղ հասած Նովիկովին և Կարարգինեան հետևակ գնդի զօրախաղը կատարեց:

ՓԱՐԻԶ, 6 նոյեմբերի: „La Commune“ լրագրի խմբագիրը և գեներալ Կլիւզեր իրանց բացակայութեան ժամանակ դատապարտվեցին 15 ամսական կալանաւորութեան և 2000 ֆրանկ տուգանքի իւրաքանչիւրը Բերեզովի մարդասպանական փորձը գովելու համար:

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 5 նոյեմբերի: Տպագրական օրէնքները վերաքննող մասնաժողովը առանձին խորհուրդի ժամանակ լսեց մայրաքաղաքի մամուլի ներկայացուցիչների կարծիքները, որոնք ցանկութիւն յայտնեցին, որ վարչական պատիժները փոխվեն և տպագրական յանցանքները դատաստանական հիմնարկութիւնների քննութեանը ենթարկվեն: Այսօր, նոյեմբերի 6-ին Կարսը վերցնելու օրվայ տարեդարձին կոմս Լօրիս-Մելիքով շատ շնորհաւորութիւններ և բազմաթիւ հեռագիրներ ստացաւ Ռուսաստանի բոլոր կողմերից:

Խմբագիր—հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ